

փասնողը, ինչպէս էլ որ կրթուած լինի և դարդացած՝ այնուամենայնիւ այն մարդու չափ էլ չկայ, որը արտօնեալ շրջանից չլինելով՝ հանգերձ խղճմտանքով անուամ է իւր գործը և որդիներին սպաւորում է՝ չթողնելով նոցա աղքատութեան մէջ աղգականների խնամքի տակ: Աւրեմն եթէ գործը քննենք այնպէս, ինչպէս իրականութեան մէջ կայ, այն ժամանակ բոլորը կհամաձայնին, որ հասարակութեան բարօրութեան համար բնաւորութիւնը — անհամեմատ գերազանց է բաղմամանօթութիւնից: Դորա դէմ չեն վիճում, բայց ստանից հետեոյ կորակացութիւնն էլ չեն ընդունում: Նոյն իսկ հարց չեն տալիս, թէ ինչպէս բնաւորութեան վերայ արտացոլւում են բոլոր այն արհեստական միջոցները, որոնք ծանօթութիւն շատացնելու համար են գործադրւում: Բոլոր նպատակներից աւելի ինչ որ կարող է օրէնսդրել աշխի առաջ ունենալ, ամենից առաջինը, ամենից գլխաւորը — ժողովրդի բնաւորութեան կրթութիւնն է և իւրաքանչիւրի անձնական պատասխանատուութեան զխտակցութեան ամրապնդումը:

Նթէ ընդունենք, որ ազգի ապագան ազգը կազմող անհատների յատկութիւնիցն է կախուած, որ այդ յատկութիւնը անխուսափելի կերպով ենթարկուում է իրեն շրջապատող պայմաններին, որ այդ պայմաններից յառաջացած զգայութիւնները անխուսափելի կերպով ուժեղանում են, իսկ այդ պայմաններից անկախ զգայութիւնները թուլանում, ոչնչանում են, այն ժամանակ կհամոզուենք, որ հասարակութեան բարոյական վերանորոգումը օրէնքների և խրատների կրկնողութեամբ չի կատարուում, և աւելի ևս մըտաւոր կրթութեամբ, այլ հոգու փսիւմ զգայութեանց ամենօրեայ վարժութեամբ ու ստոր զգայութիւնների դէմ կռուելով: Միակ միջոցն է այն, որ մարդիկ հասարակաց կեանքի կարգ ու կանոնին այնպէս հպատակ լինեն, որ իւրաքանչիւր զեղծում չարիք համարուի իսկ օրինապահութիւնը — բարիք իւրաքանչիւր մարդու համար: Այդ միջոցն այդ է խղճմտանքը:

Թարգմ. քոռ. Բ. յար. ուս. Ս. ՄԵԼԻՔԻԱՆ.

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԵՍ Ը. ԿԱՐԵՅԵՅԻ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ
ԱԶԳԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ.

Յովհաննէս Ը-ի մասին գրուածները շատ նպատաւոր չեն նրա համար: Այդ գրուածների մէջ մենք Յովհաննէս Կարբեցու միմիայն բացասական կողմերն ենք տեսնում: Պ. Այլէսանզը երիցեան և ժ. Բ. զարի առաջին յիշատակի մասին գրողները մեծ մասամբ լինելով ներսէս Աշտարակեցու կուսակից կամ նրա հիմնած գաղոցի սաներ՝ որպիսի աշխուժութեամբ գովարանում են ներսէսին՝ համարելով նրան հայ ազգի լաւագոյն իղձերի և հայ եկեղեցու պայծառութեան նահատակը: Նոյնպիսի աշխուժութեամբ պարսաւում են Յովհաննէս Կարբեցուն՝ որպէս հակադիր ներսէսի: Բայց մենք թէ ներսէսին շուայած ներբողների և թէ Յովհաննէսին ուղղած պարսաւների մէջ չափազանցութիւն ենք տեսնում: Անշուշտ ներսէսը իւր ունեցած շատ առաւելութիւնների հետ ունէր և պակասութիւններ, նոյնպէս և Յովհաննէսը իւր կարծուած շատ պակասութիւնների հետ ունէր և առաւելութիւններ, որոնք ի հարկէ ժամանակին անկողմնապահ պատմչի անաչառութեամբ երեան կը գան:

Նրանք, որոնք ցայսօր Յովհաննէսին պախարակում են, կարծում են թէ նրա սաղարանքով ներսէսը Թիֆլիզից հեռացաւ Բեսարաբիա, և նոյն սաղարանքով ինքն Յովհաննէսը Թիֆլիզի առաջնորդ դարձաւ ներսէսի տեղ, և շուտով էլ, ներսէսից առաջ, հայրապետական գահը բարձրացաւ:

Անգ հասած տեղեկութիւններից դատելով՝ զիտենք, որ Յովհաննէսն ու ներսէսը լինելով Դանիէլի կուսակցութեան մարդիկ՝ լաւ յարաբերութեան մէջ են եղել: Յովհաննէսն էլ ներսէսն էլ Ս. Էջմիածնի արժանաւոր և սրտացաւ միաբաններից էին, այն տարբերութեամբ, որ Յովհաննէսը Ս. Էջմիածնի շահը Ս. Էջմիածնի պարիսպներից ներսն էր նկատում, անձուկ շրջանակի մէջ, իսկ ներսէսը ընդհակառակն, նա մինչև անգամ բուն Էջմիածնի հատոյթները իւր հիմնած գաղոցի վերայ էր գործադրում և հաշիւ չէր ուղում:

ապր: Ներսէսից հաշիւ պահանջողներէց մէկն էր Յովհաննէս Կարբեցին:

Յովհաննէսը ինչպէս երևում է նրա զրուիւններէց, համարեա Ներսէսի չափ զրազէտ էր. նրան միայն պահատում էին Ներսէսի ճարտիւթութիւնն ու համարձակութիւնը: Թէ Պարսից ե թէ Ռուսաց տիրապետութեան ժամանակ աշխարհական իշխանութեանց հետ տեղի ունեցած բանակցութիւններն ու թղթակցութիւնները Ներսէսի ձեռքով կատարուած՝ համարուում են ժամանակի և անհրաժեշտութեան պահանջ, ուրիշների և յատկապէս Յովհաննէսի ձեռքով եղածները՝ համարուում են դատաճանութիւն և անաբոյնիկ:

Եթէ ի նկատի ունենանք, որ միաբաններից արժանաւորագոյններն էին նշանակուում նուիրակ, որ կարողանային ժողովրդի վերայ ազդեցութիւն ունենայ և իրանց նուիրակութեան գործը արդիւնաւորել, մենք տեսնում ենք, որ Յովհաննէսը նոյն պաշտօնը կատարում է զանազան տեղերում: Մեծաւ արդիւնաւորութեամբ, բարի անուամբ և արդիւնաւորութեամբ բաւ: (Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութիւն և Կովկասի Հայք մասն Բ. եր. 23—25):

Ժիւրդ զարու առաջին քառորդին Ս. Եջմիածինը նիւթապէս և բարոյապէս քայքայման վիճակի մէջ էր: Եփրեմը չր զիմանալով Երեանայ պարսիկ խաների բռնութիւններին ու պարտատէրերի անողոր պահանջներին, խոյս տուեց Ս. Եջմիածնից և աստանդական շրջելով հայաբնակ քաղաքներն ու գաւառները՝ վերջապէս զաղար առաւ Հաղբասում: Յովհաննէս Կարբեցին Մայր Աթոռի փակակալի կամ Ղուսարարապետի պաշտօնով կառավարում էր Ս. Եջմիածինը և չէր վրհատում: Այդ ծանր ժամանակին եթէ երբէք Յովհաննէսը բացակայել է Ս. Եջմիածնից, այդ եղել է կարճ ժամանակով Եփրեմ կաթողիկոսի հրամանով ծանր յանձնարարութիւններ կատարելու համար:

Եթէ, յիշաւի Յովհաննէս Կարբեցին անարժան մէկը լինէր, նա զեռ Ղուկաս կաթողիկոսի ժամանակից սկսած չէր կարգուի նուիրակ զանազան կողմեր, երբու անգամ չէր

ուղարկուի Կ. Պոլիս հայրապետական փոխանորդի պաշտօնով, որ սակայն անյաջող եղաւ. որովհետեւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքները իրանց անուանելով հայրապետի փոխանորդ, չէին կամենում, որ Ս. Եջմիածնից մարդ նշանակուի այնտեղ: Անշուշտ Յովհաննէսի արժանաւորութեանը պէտք է վերադրել այն հանգամանքը, որ Եփրեմ կաթողիկոսի բացակայութեան ժամանակ Ս. Եջմիածնի միաբանները 1825 թուին խնդրում են Երեանայ խանից կարգել Յովհաննէսին կաթողիկոսի փոխանորդ և ծայրագոյն կառավարիչ ամուսային դործաւնութեանց: Մենք Յովհաննէսի արժանաւորութեանն ենք վերադրում այն հանգամանքը, որ Եփրեմ կաթողիկոսը նրան զրաջ Պատկեհի մօտ է ուղարկում «փան ազդային և ամուսային իրողաց, որ նա Ներսէսից յետոյ Թիֆլիզի առաջնորդ և նրանից առաջ կաթողիկոս է ընտրուում ու հաստատուում:

Թերեւ կարծուի թէ Յովհաննէսի ազդեցութիւնը հետեանք էր նրա խնամակալան կապին Եփրեմ կաթողիկոսի հետ և վերջինիս՝ անձնական համակրութեան: Յիշաւի Յովհաննէսի Սալաւաւր եղբայրը, որ ինչպէս ինքն Յովհաննէսն է, առումս՝ եղև քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, ամուսնացած էր Եփրեմ կաթողիկոսի քրոջ հետ, բայց այս խնամութիւնը տեղի էր ունեցել 1802 թուից առաջ երբ Եփրեմը զեռ Ռուսաստանի նուիրակ և առաջնորդ էր և Յովհաննէսը Ղուկասից նուիրակ ուղարկուած: Բացի սրանից, ինքն Եփրեմը աւելի զէպի Ներսէսն էր համակիր քան զէպի Յովհաննէսը:

Յովհաննէսին դատարկատոյները պահանջում են նրանից մեծադործութիւն: Յովհաննէսը այնպիսի ժամանակ բարձրացաւ հայրապետական գահ, երբ հայրապետին մնում էր իւր հովուական պարտաւորութիւնները կատարել և ս. Եջմիածնի տնտեսական զրութիւնը բարւոյնել: Գործունեութեան այս ասպարէզը որքան համեստ ու աննկատելի՝ նոյնքան ծանր և մեծ հմտութեան կարօտ է:

Յովհաննէս կաթողիկոսին մեղադրում են այնպիսի թերութիւնների մէջ, որից ցերձ չէին և չեն կարող լինել պարսիկ խաների և

Թուրք փաշաների վարչութեան (բեթիմ) տակ ծնուած, մնուած ու պաշտօնավարութեան մէջ վարժուածները: Յովհաննէս կաթուղիկոսը մէկն էր այդպիսիներից, և այս հանգամանքին պէտք է վերագրել նրա կարճեցեալ անձնական շահախնդրութիւնն ու հաւատարմութիւնը իւր եկեղեցու և իւր հօտի շահերը պաշտպանելու նուիրական գործում: Այս հանգամանքին պէտք է վերագրել նրա կարճեցեալ տղիութիւնը իւր իրաւունքի և պարտքի սահմանը որոշելու, իրաւունքը պաշտպանելու և պարտքը կատարելու գործում:

Այսու հանգրձն Յովհաննէս Բ. Կարբեցին Մայր Աթոռի անտեսական գրութիւնը որ եփրեմ կաթուղիկոսի օրով վերին աստիճանի աննախանձելի վիճակի մէջ էր, որքան ժամանակի հասկացողութիւնը ներում էր, կանոնաւորեց և բարեփոխեց ծանր տոկոսիքներով պարտքերը վճարեց և զեռ մի գումար էլ Մայր Աթոռի համար անտեսեց: Մայր Աթոռի ժառանգաւորաց դպրոցը բաւական կարգաւորեց: Այդ ժամանակի աշակերտներէն Աբէլ, Եղիազար, Թադէոս Արքեպիսկոպոսները, Մակար կաթուղիկոսը և այլք, որոնք իրանց ժամանակին վայելում էին հմուտ եկեղեցականի, լաւ հայերէնագէտի ու պատմագէտի համբաւ: Յովհաննէսից յետոյ այդ դպրոցը ընկաւ և անկումը շարունակուեց, մինչև որ 1874 թուին բողոքովին փակուելով՝ տեղի տուեց ձեմարանին: Յովհաննէս Կարբեցու օրով ապարանը այնքան հարուստ և բարեկարգ էր, որ հնարաւորութիւն ունեցաւ հրատարակել եկեղեցական բոլոր գրքերը սկսած ճաշոց և Ջայնքալ շարական մեծահատոր գրքերից:

Գաւիթ—Գանիէլեան կոխէներին յաջորդեց եփրեմ կաթուղիկոսի թոյլ և վեհերոտ վարչութիւնը, որ անկարող էր զսպել միաբանութեան մէջ արմատացած բիրտ հակառակութիւնը և հաստատել բարեկարգութիւնն ու ստորագրելութեան պարտաճանաչութիւն: Առաջին անգամ Յովհաննէսին էր վիճակուած միաբանութիւնը կարգի և ստորագրելութեան պարտաճանաչութեան հրաւիրելու: Բնաւորաբար հեռացած ներսէնը ոչ միայն անգիտանում էր Յովհաննէսի իշխանութիւնը այլ ըստպանակիք ևս էր անում և քաջալերում միա-

բանութեան մէջ ըմբոստութեան հոգին: Այս հանգամանքի հեռանքն էր հնութեանց յայտնի դէպքը: Սակայն Յովհաննէս կաթուղիկոս Կարբեցի այս աննպաստ պայմաններում ևս չընայելով իւր համարեա 80 ամեայ զառամեալ հասակին, ամենայն տոկունութեամբ աշխատում էր վանքը բարեկարգութեան մէջ պահել և անսահման ներողամտութեամբ ու մեծ զգուշութեամբ տարաձայնութիւնների առաջը առնել:

Պ. Ալէքսանդր Երիցեանի Ամենայն Հայոց կաթուղիկոսները և կովկասի հայք մասն Բ. գրքի մէջ գրած է. «Յովհաննէս ութերորդ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց ծնեալ 1761 ամի ի 20 սեպտեմբերի. փախճանեցաւ ի 1842 ամի 26 մարտի: Պ. Երիցեանի նոյն ղըքում մէջ բերուած Յովսէփ վարդապետ Ա. հայկեանի գրուածքից երևում է, որ Կարբեցին ծնուել է 1762 թուին. ուրեմն Յովհաննէս կաթուղիկոս փախճանել է ըստ պ. Երիցեանի՝ 81 տարեկան և ըստ Յովսէփ վարդապետի՝ 80 տարեկան հասակում: Ինքն Յովհաննէս Կարբեցին 1802 թուին իւր ազգաբնութիւնը կազմելիս՝ ասում է, որ ինքն էր այդ ժամանակ մօտ 45 տարեկան, ուրեմն ծնուած մօտ 1757 թուին, ուրեմն և փախճանուելիս էր 85 տարեկան: Յովհաննէս Կարբեցի չէ յայտնում թէ որ թուին է ծնուել, այլ տեսում է. «Հայր մեր Ուղարլու ևս փոխատական լինի յերկիրն վրաց ի Տփլիս, յաւուրս մանկաժողով հրամանին նազրի և բնակեալ անդ ամն քսան . . . և ծնանի ուստերս և դստերս անդանօր և ի վերագառնայն ի Տփլիսայ կրկին յերեան յետ իրքե քան ամաց՝ ծնանիմ և ես, որ եմ իրր Խե ամաց այժմ: Բայց երբ է եղել ժանկաժողովը, որից 20 տարի յետոյ ծնուել է Յովհաննէս կաթուղիկոսը:

Թամազ-Ղուլի խանը Նազր-շահ անուամբ թաղաւորել է 1736 թուին: Մեղ յայտնի պատմիչների մէջ չը գտանք յառուկ մանկաժողով, միայն 1737 թուին Նազիր-շահի նախարարներից Մեհար-Ղուլի խանը զանազան պատրուակով ժողովրդից նրանց ունեցած բոլոր ինչքը և հարստութիւնը յափշտակելու համար ծանր և անտանելի շարժարանքի է ենթարկում կանանց և չափահաս պատանիներին, խմանալու

Համար թէ թաքցրած բան էլ չէ մնացել: Հուսկ ուրեմն փորրահասակ աղաներին և մանուկներին է ենթարկում նոյն ասնջանքին: Եթէ այդ համարենք մանկաժողովրդ որ տեղի է ունեցել 1737 թուին և վերան աւելացնենք Կարբեցու հօր 20 ամեայ պանդխտութիւնը Տփլիսում յետոյ վերադարձն երևան և Կարբեցու ծնունդը այն ժամանակ յիրաւի կատանաք 1757 թիւը որ ըստ ամենայնի համեմատ կրդայ Կարբեցու ցուցմանը, թէ 1802 թուին աղաքանութիւնը գրելիս՝ նա 45 տարեկան էր, ուրեմն ծնուած է 1757 թուին:

Այս ներածութիւնը արինք իսկապէս իբրեւ նախընթաց ծանօթութիւն Յովհաննէս կաթողիկոս Կարբեցու մասին և իբրեւ յառաջարան նրա կազմած իւր աղգարանութեան: Այդ աղգարանութեան բնագիրը գրուած 1809 թուին կապառազոյն թղթի վերայ, որ երևանցի պալատի Եղիազարեանը սիրացօժար կամբողջութեց մեզ 1887 թուին, իսկ մենք արտագրելուց յետոյ մեծ շնորհակալութեամբ յետ դարձրինք բնագիրը:

Այս աղգարանութիւնը կազմելիս Կարբեցին նպատակ է ունեցել իւր առհմին իշխանական ծագումն ասլ: Նոյն ոգւով աղոթուած են եղել մարդիկ ամեն ժամանակ և այդ ձգտման ապացոյցներն են այսօր Արշակունի, Բաղրատունի, Մամիկոնեան, Կամարական, Հայկազունի և շնչաճախն առհմանունները:

Յովհաննէս Կարբեցին իւր աղգարանութիւնը կազմելիս աղբիւր է ունեցել ծերերի աւանդածը և Զաքարիա սարկաւաղի պատմութիւնը: Նա իւր առհմի գլուխը գնում է ոմն Ղազար կամ Ղազար—բէկին համարելով նրան Կաթիլթու Բաղրատունի Լեւոն թագաւորի թոռն և Վրացական յորջորջմամբ Ղազար—բէկին անուանում է Լազարէ—միբա: Միբա ախաղոսը պարսկական սովորութեան յատուկ անունից առաջ դրուած նշանակում է զբաղէտ, քաղաքական ատրիճանաւոր, զոր օրինակ միբա—Բիբա—խան, միբա—Միքոն—խան և շնչաճախն անունից յետոյ դրուած՝ նշանակում է արքայայն իշխան, զորօրինակ Արա—միբա և շնչաճախն: Յովհաննէս Կարբեցին իւր առհմաղլու լի Լազարէի արքայայն իշխան լինե-

լը կամենալով ակնարկել՝ նրան անուանում է Լազարէ—Միբա: Միբա ախաղոսը անունից յետոյ գնելով:

Յովհաննէս Կարբեցին իւր աղգարանութիւնը հաւաստակցելու համար համառօտում է Զաքարիա սարկաւաղի պատմութիւնը (Հատ. Գ. զլ. ԺԶ.) : Գէորգի մատուցելից մի մասը Յովհաննէսի կողմից Վրացական տանելու և վերջապէս Կաթիլթու կամ Զխարում ամփոփելու մասին:

Ահա այդ պատմութիւնը:

Վրաց Դավթ թագաւորի Բեժօ որդին Հիւանդանում է զոթութեան ախտով: Քաղաւորին պատմելով որ Կարբեց զաւատի Յովհաննէսի անփութեամբ ս. Գէորգի մատուցելու և ս. Գէորգի բարեխօսութեան ապաւինող այնանց ուխտի գնացած ուրուկներն ու զոթիները բժշկութիւն են գտնում խոր հուրդ են տալիս որ թագաւորը իւր հիւանդ որդուն էլ ուղարկի այնանց: Քաղաւորն չէ կամենում բաժանուել իւր որդուց և չէ թող տալիս՝ որ նա Յովհաննէսի գնաց: Քաղաւորը մարդիկ է ուղարկում ս. Գէորգի մատուցելու իւր մօտ բերելու: Ետեւ Յովհաննէսի անփութեամբ և Կարբեցի իշխանները չեն տալիս ս. մատուցելու: Այն ժամանակ թագաւորը պարտաւորուած 12 իշխանայն պատանիներ պատանդ է ուղարկում Կարբէ: Հայք հոգեւորականների և աշխարհականների ձեռքով ս. մատուցելից մի մասն ուղարկում են Վրացականաւայն մինչև Քիֆիլի հասնելը, մնանում է թագաւորի հիւանդ որդին, թագաւորը ս. մատուցելու անող հոգեւորականներին ձաղկելով յետ է դարձնում, իսկ ս. մատուցելու փութում է Կաթիլթու կամ Զխարում: Կարբեց հաջն էլ վրացի ազնուական պատանդներին են բանդարկում: Զաքարիա սարկաւաղը որ իւր առհմին էլ այդ իշխանայն պատանդներից սիրած է համարում՝ գնում է պատանդների անուանական ցուցակը համառօտ ակնկալութիւններով: Նրա ասելով 12 ազնուական պատանդներից երկուսը փախան իրանց աշխարհը մէկը մնաւ: Յովհաննէսի անփութեամբ, մէկը բանդից փախաւ մէկն էլ դնաց Յոռնայ աշխարհը իսկ մնացած եօթն պատանդներից՝

1) Թէկներ մնաց Յովհաննաւանքում որից սերունդն Թէկներն:

2) Ազիպէն գնաց Եղուարդ, որից սերունդն Ազիպէկներն:

3) Մոցան Քանաքեա, որից Մոծակներ:

4) Խաչոն Մոզնի, որից Խաչիկներ:

5) Ստեփանը Բիւրական՝ որի Բարաջան որդուց Բարաջաններ:

6) Շալովէն Ղազարաւան (Ղազրվան, Փարբի) որի Բարա որդուց Բարեն:

7) Ղապոն Քանաքեա, որից Ղապոնը և ինքն Ջաքարիա սարկաւաղը:

Ջաքարիա սարկաւաղի առաջ ընկած ցաւիկի մէջ մենք չենք տեսնում Ղապարէ—միրզայի անունը, որին որպէս արքայալին իշխանի՝ Կարբեցի գնում է պատանդների զինուոր: Կարբեցու համար որպէս հիմք իւր տոհմապետների վերաբերութեամբ, մնում են ծերերի բերանացի պատմութիւնները և իւր առաջ ընկածը՝ վկայում ենք՝ ի Քարթլիացի տոմարայ պատմութեանց արքայիցն և քաղաքականացն Վրաց 1520 թ. Փրկչին և Վրաց 208:

Կարբեցու առաջին համախառն վրացի ազնուական պատանդների Կարբի զաւր տեղի է ունեցել 1520 թուին: Յովհաննէս Կարբեցին, որի հայրն էր Ուղուրլու, հինգերորդ սերունդն է Ղազարէ Միրզայի, եթէ Կարբեցու ծնունդն էլ համարենք 1757—61, ուրեմն 237 տարուայ ընթացքում ուղղադիմ միմիայն հինգ ծնունդ է դալիս: Բայց այս ազգարանութիւնը համեմատելով ուրիշ նման ազգարանութիւնների հետ՝ շատ էլ տարօրինակ չենք համարում:

Յովհաննէս Կարբեցու կազմած ազգարանութիւնը երեք մասից է կազմուած, առ Ջաքարիա սարկաւաղի և ծերերի պատմութեան համախառնութիւնը և Գէորդի մատուցի Վրաց տան տարուելու և վրացի ազնուական պատանդների Կարբի զաւր մասին: Բ. Վկայութիւն Վրաց պատմութիւնից, որին կից և իւր ազգարանութիւնը և Գ. Կարբեցու հայրական կայքի ու գոյքի մասին տեղեկութիւններ և հարեանցի յիշատակութիւն նադիր-շահի և Լեկիկների աւերածութիւնների մասին:

Թէկ Կարբեցու մեր ձեռքին եղած ազգարանութեան երկրորդ զինից յետոյ գրուած

է չորրորդ, որով կարծուում է թէ երրորդ գլուխը չիլայ, բայց շարադրութեան կարգին նայելով անկասկած է, որ ազգարանութիւնը ամբողջ է, և միայն զբչի սխալ է երրորդ գլուխ գրուելու տեղ չորրորդ գրուած լինելը: Ջրկամեցանք ազգարանութիւնը խճողել ծանօթութիւններով, այլ ինչ որ հարկաւոր համարեցինք՝ դրինք այս նախարանիս մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Վասն մարմնոյն սրբոյ Գէորգեայ՝ որ բերեալ ի Գամբաց աշխարհէն ի Յովհաննաւանք, և յետոյ տարեալ եղև ի վրաց տուն, և վասն տան և երկու պատանդացն, որք բնակեցան ի Կարբի գիւղաքաղաք, և յայլ տեղիս՝ ժողովեալ ի Յովհաննէս վարդապետ և Կարբեցու, որ էր սերեալ և յառաջացեալ ի ցեղէ միոյ ի նոցանէ երկուստան թաւադացն և աշուռացն պատանդաց, ի լրոյ արժանահաւատ ծերունեաց և այլոց՝ յամի տեառն 1802 ի Յփխիս:

ի պատմութենէ Ջաքարիայի և այլ մեծահաւատ ծերունեաց:

Մենք ներսէս բերեալ զմարմին սրբոյն Գէորգեայ, հանգուցանէ ի Յովհաննաւանք, յետ բազում ժամանակաց մնալոյ անդ՝ անկանի նահանգն Կարբեց ընդ իշխանութեամբ Վրաց, յորում ժամանակի թագաւորէր ի Վիրս Դաւիթ անուն արքայ և որդի նորին Բէժան, որդի արքայիս պատահեալ ցաւոց ուրկութեան, առաքեն առ իշխանն Կարբոյ խորհրդաւորութեամբ հմուտ բժշկաց և կամ մեծամեծացն և խնդրեն յղել զմարմին սրբոյն Գէորգեայ, զի եկեալ բժշկեցէ զորդի արքային ի ցաւոց անախ, որ անբժշկելին էր եղեալ ամենայն բժշկական ճարտարութեանց: Բայց իշխանն հօգորք Կարբոյ ոչ առնուն յանձն զայն հրաման արքայի այլ դարձուցանելով զպատասխանն, եթէ կամի արքայ առողջանալ, զորդի իւր յղեցէ աստ առ ի հնազանդի սրբոյն Գէորգեայ՝ առ որ խոնարհի արքայ յղել զորդին իւր մահճօք կամ պառագարակօք, բայց մայրն նեղեալ ի զթոյն՝ ոչ յօժարի զորդին իւր հնոցուցանել յինքնէ: Եւտոյ ստիպեալ արքային Դաւիթ վասն սերոյ որդւոյն իւրոյ յղեաց զազգատոհմն իւր հանդերձ մեռաւորութեան և աշուռական պատանդ վասն սրբոյ մարմնոյն առ իշխանն Կարբոյ, և զազգատոհմն իւր սերեալ էր ի Լեօն միրզայէ, որ էր արքայն Կախէթու: Ի գալ պատանդացն՝ ապա թէ յօժարեալ Կարբեցի իշխանաւորաց տան զսուրբ մարմինն քանի մի արեգայիւք իշխանօք և քահանայիւք տանել ի Յփխիս: Ի ժամանկն սուրբ մարմնոյն ի Ծառ աղբիւր՝ կամ ի Կուսիս՝ մեռանի որդի արքային, Լաւ համարին սպասաւորք սուրբ մարմնոյն վարդապետք

և իշխանք վերադարձուցանել անդրէն յետս զմարմինն ցանկալի այլ ոչ թողացուցանեն խնդրաբէրն նորին, եկեալքն յարքայէն վրաց, և հարկն և տանել ի քաղաք զմարմինն սքանչելագործ, մինչև եկեալ հասցէ արքայն, որ էր յայնժամ արտաքոյ քան ըզքաղաքն, եկեալ արքայն տեսնէ զորդին մեռեալ, որոյ խոշտագնեալ զսպասաւորսն սուրբ մարմնոյն ըզհոգեորականն և զաշխարհականն եկեալսն ի Կարբուլայ արտաքսէ զնոսա յերկրէ իւրմէ իրրև զմահապարտս որդւոյ իւրոյ և յափշտակեալ զսուրբ մարմինն որպէս վնասապարտ, յետ ժամանակի առաքէ յերկիրն Գուգարաց ի Կուծարեթ որ այժմ Զիսարասի, և անդ հանգուցանեն ի մեծաշէն եկեղեցին՝ որ է շինեալ սրբատաշ քարամբ ուր և կայ մինչև ցայսօր ժամանակի, Զայսքանս վարդապետ ոմն միաբան սրբոյ Էջմիածնի ժողովեալ էր ի պատմութեանցն կաղ Զաքարիայի, և այլոց զրեանց և պատմարանից յաճախ ընթերցելով զպատմագիրքսն, զոր առեալ մեր եղաք ասու։

Պատանդքն երկոտասան մնացեալք անտէն ի Կարբի, յանկանիլ ժամանակաց հինգն ի նոցանէ փախըստական անկանիւն յերկիրն իւրեանց ի վրաց տուն, տեսեալ զայն Կարբեցւոյ կասկած առնեն եօթմանցն զի մի և նոքա փախչին, վասն որոյ զմինն ի նոցանէ բնակեցուցին ի Մօզնի, զմիւսն ի Ղազարաւան, որ է Ղազուան, զերկրորդն՝ ի Բիւրական, չորրորդն ի յԵղեփարդ, և հինգերորդն ի Բանաբեռ, իսկ զերկու տունսն որոց մինն կոչուր Ղազարէ միրզայ և յետոյ կոչեցաւ Ղազար—բէկ կամ Ղազազ—բէկ՝ որէ նախնին մեր յորմէ սիրեալքս անուանեցաք յանուն նախնւոյն մերոյ՝ ի վրաց՝ Ղազարէ միրզեանք և ըստ Հայոց՝ Ղազազ—բեկէնք կամ Ղազար—բեկեանք, և միւսն, որոյ անունն ոչ էր յայտ որոշակի, յորմէ յառաջացեալքն կոչին Բոյաղչոնք, Ըստ խընդորոյ նախնւոյն մերոյ Ղազար—բէկին, որէ Ղազարէ միրզայն, բնակեցուցին ի Կարբի առ իւրեանս, և զայս վասն այնորիկ զի որովհետև նախնին Ղազար միրզէն էր ի ցեղէ և ի զարմէ փառաւոր և մեծահամբաւ առն Լէօն միրզային Բագրատունւոյ, որ էր ազգական արքային վրաց ի պատիւ երեսաց նորին և վասն պաշտօնատարութեան և միութարութեան Ղազար միրզային ոչ երթալ և բնակիլ այլուր, այլ պահեն ի Կարբի, Եւ զայսցանէ ունիմք խօսիլ ի յոռաջիկայ բանսդ գլուխ երկրորդ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Վկայութիւնք ի քրթիս՝ Յիսուքիայ պատմութեանց արքայիցն եւ քաղաքականացն վրաց, 1520 թուին Փրկչ. եւ վրաց 208:

Երգ՝ Թողեալ մեր զվեցիցն պատմութիւն և

որպիսութիւն պատանդացն, և սկսեցուք ի նախնոյն մերոյ Ղազարէ միրզայէն։

Երգ՝ Ժերուէի իշխանքն Կարբուլայ և նախնիքն մեր ըստ պատանեկութեան ժամանակին մերոյ պատմեցին թէ Ղազար բէկ նախնին մեր, որ էր մի երկու տասան պատանդացն, զոր յիշեցաք ի վերն, էր ի ցեղէ և ի զարմէ Լէօն արքային վրաց Վախեթու, Բագրատունւոյ և Թոռն նորին, որոյ անուն նորին կոչուր Ղազարէ—միրզայ, յետոյ ի գալն նորա ի Հայաստան՝ անուանեցաւ Ղազար—բէկ ըստ յարմարութեան լեզուի Հայոց, Երգ թէ որպէս է սոյն Ղազարէ—միրզայն Թոռն Լէօն արքային Բագրատունւոյ՝ ասացից, քանզի արքայն Լէօն էառ ի կնութիւն իւր զգուստր Մամիա Գուրգէի զԹինաթեմն կոչեցեալն և ծնանի ի նմանէ զորդի մի Աղէքսանդր անուն և զկնի նորին ծնանի և զորդի մի Եւսէ անուն, զկնի միջոցի հաճութեամբ կնոջն իւրոյ բաժանի ի յամուսնոյն իւրոյ և ամուսինն այն առնու զերկուսին զորդիս իւր զԱղէքսանդր և զԵւսէ և գնայ ի լեռան մի և շինէ անդ զվայելուչ վանս, որոյ անունն կոչի Հուանթայ և բնակի ի միջի նորին երկրորումք որդւոյք, եւ արքայն Լէօն առնու ի կնութիւն իւր ըզգուստր Համխալին և ծնանի ի նմանէ զչորեանք որդիս այս զԳորգի, ԶԷլիմիրզայ, զՎախտանկ և զԽոսրով, որ լի աւուրք ծերացեալ մեռանի և տիրեն զերկիրն Վախեթու Էլիմիրզայն, Վախտանգն և Խոսրովն համամարքն, իսկ մին ի սոցունց, որ էր մեծ եղբայր Գորգին նախ քան զՀայրն մեռանի ի պատերազմունս ձեռամբ պարսից զօրաց, Որովհետև զբոյրն սորա զԳորգեանն առեալ էր Սիմէօն արքայն Տփլիսու, Եյս Սիմէօն արքայն ունէր դաւ ընդ պարս, որովհետև եկեալ և յափշտակեալ էին զերկիրն Սիմէօն արքային զԳարեթ, վասն որոյ խընդորեաց ի յաներէն իւրմէ այսինքն ի Լէօն արքայէ զօգնութիւն զօրաց, եւ ինքն Լէօն ոչ կամեցաւ ինքնին գնալ, այլ զորդի իւր Գորգին առաքեաց զօրօք, որ գնացեալ նորա անդ ի պատերազմունս սպանեն զնա պարսիկք, որպէս ի վերն ասացաք, Եւ սոյն միջոցի Գաւիթ—խան կոչեցեալն, որ էր եղբայր Սիմօն արքային, գնացեալ էր ի պարս ուրացեալ զքրիստոնէական հաւատն և որդեգիր եղեալ բռնաւորին պարսից, Ըստանօր զօրաժողով լեալ՝ առնու զզօրս մեծամեծս և գայ ի վերայ Տփլիսու և առնու զիշխանութիւն նորին, և տիրէ բոլոր նահանգին այնմիկ, և զեղբայր իւր զՍիմօն—խանն ի փախուստ դարձուցանէ, վասն որոյ անգրանիկ որդի Լէօն արքային Աղէքսանդր ձեռնառութեամբ սոյն յիշեալ Գաւիթ—խանիս զօրաժողով լինի և յարձակի ի վերայ եղբարց իւրոց, և սպանանէ ի պատերազմի զերկուս եղբարս իւր Էլիմիրզայն զՎախտանկ և զԽոսրով, և տիրէ նա ի վերայ երկիրն Վախեթու և ճնայ մի փոքր տղայ Էլիմիրզա—բէկ, զորոյ անուն նորին կոչուր Ղազարէ—միրզայ, զոր

Հաւատարմիք արք փախուցանեն զնա զաղտարար և տանեն առ Համիալ Հաւն իւր, որովհետեւ թողն էր զստեր նորին և անգետոր զարգանայ և հասանի ի չափ հասակի, զկնի անգետակց միջոցի զօրանայ Սիմէն արքայն և գայ տիրէ ի վերայ Տփիսխու և զԿաւթիթ—խանն նուաճեալ վանէ Իսկ որովհետեւ կին Սիմէն արքային հօրաքոյր էր Լազարէ—միրզային, ապաւինի սոյն Լազարէ միրզային, հօրաքեռուն իւրոյ և գայ ի Տփիսիս և անդ ամուսնանայ. ի սոյն միջոցի վերստին բռնանայ Կաւթիթ—խանն և առնու զՏփիսիսն և մնայ Լազարէ—միրզայն ընդ ձեռամբ Կաւթիթ—խանին, Յետ ժամանակաց որդին Կաւթիթ խանի անկանի յանողանալի հիւանդութիւնս, զոր ճարտար բժիշկք ոչ կարենան բժիշկել, և ի տարակուսի լեալ սոյն Կաւթիթ—խանս յազազս որդւոյ իւրոյ անողջութեան՝ արք ոմանք ջերմոռնկք զհեղուցանեն Կաւթիթ—խանին զգտնելուցն և զհրաշխիցն սրբոյն Գէորգեայ մասին, զոր բերեալ էր մեծին Ներսիսի հայրապետին մերոյ ի Կամրաց աշխարհէն ի Կարրի գիւղաքաղաքն հայոց, թէ նովաւ կարէ բժշկել որդին քու և զի էր նոյն Կարրի գիւղաքաղաքն յայնժամ ընդ իշխանութեամբ Կաւթիթ խանին, վանն որոյ գրեաց անդ զի բերցնէ զմանն սրբոյն Գէորգեայ ի բժշկութիւն որդւոյ իւրոյ, Իսկ իշխանքն նոյն Կարրւոյ գիւղաքաղաքի ոչ առնուն բանից Կաւթիթ—խանին և ոչ տան տանել զմանն սրբոյն Գէորգեայ, զի թէպէտ այս Կաւթիթ—խանս ոչ էր այնքան ջերմեռանդն առ սուրբն Գէորգ, ըստ որում ուրացեալ էր, սակայն վանն նախանձու զերկոտասան թաւաղաց և անոռաղարմ տոհմականաց, յորոց երկնչիւր զի խոշտանգեցին զինքն, զայսոսիկ առաքեաց պատանդս ի Կարրի, զի առաքեցնէ զնըշխար սրբոյն Գէորգեայ, յորոց երկոտասանից մի էր Լազարէ միրզայն, ընդ որում Սիմէն—խանի կնոջ որդի էր, մի գուցէ զհաւատարմութիւնս արասցէ Սիմէն—խանին զբանս ինչ ծանուցանելով նմա կամ գրութեամբ և կամ այլ իմն կերպիւ և մանաւանդ ի յուսատրեւոյ Ալէքսանդր արքային Կախէթու, որ էր հօրեղբայր նորին, այսոքիւք պատճառանոց կորոյս յերկրէ իւրմէ առաքելով զնա պատանդ:

Ա. Լազարէ—միրզայ թողն Լէօն արքային ի գալն ի Հայաստան յետ միջոցի ծնանի որդի մի Խաչատուր որ զնմանութիւն հօրն բերեալ յինքեան և երեւելի գտեալ, կոչեցաւ յարգական անուամբ Խաչատուր—բէկ, և եղև անուանի յոյժ առ ամենեւեան առ հեռաւորս և առ մերձաւորս թէ ըստ վայելչութեան բարեգիր կազմուածոյն և հասակին և թէ ըստ քաղցրութեան բարուցն:

Բ. Խաչատուր—բէկ ծնաւ որդի մի Յակոբ անուն որ և սա զօրաւոր գտեալ բանիւք և արգեամբք անուանեցաւ յամենից պարոն Յակոբ յարգական անուամբ:

Գ. Յակոբ որդի Խաչատուր—բէկի ծնաւ զերիս

որդիս Մաղաք, Թօր և տէր—Սարգիս, որոց ծնունդք և սերունդք գտանին յայլ և այլ կողմանս ցարդ ըստ աւանգութեան նախնեաց մերոց. այսինքն, Թօրն՝ յԵլլադա՝ այնէ Ռուսէի, և տէր Սարգիսն ի Զմիւռինս իսկ վասն Թօրայ ունիմք խօսել յառաջիկայ բանսդ:

Դ. Մաղաք անդրանիկ որդի Յակոբայ ծնանի զհորեմի որդիս Ուղուրլու, Կասպար, Մեքրոն և Բաղդասար, և եօթն զստերս:

Ե. Ուղուրլու անդրանիկ որդի Մաղաքայ ծնաւ զչորս որդիս Մաղաք, Խաչատուր, Յովհաննէս և Գէորգ, և երկու զստերս:

Զ. Կասպար որդի Մաղաքայ ամուսնացեալ ըստ աշխարհի մեռանի տնորդի:

Է. Մեքրոն երկրորդ որդի Մաղաքայ ամուսնացեալ ըստ աշխարհի ծնանի երկուս որդիս Մարտիրոս և Աղաբէկ: Մարտիրոսն ամուսնացեալ ըստ աշխարհի ծնանի երկուս որդիս Մեքրոն և Կասպար, Աղաբէկն ևս ամուսնանայ ըստ աշխարհի և մեռանի տնորդի:

Ը. Մաղաք անդրանիկ որդին Ուղուրլուի ծնաւ որդի մի և կոչեցաւ անուն նախահօրն Ուղուրլու և զուստր մի ևս:

Թ. Խաչատուր երկրորդ որդի Ուղուրլուի ամուսնացեալ ընդ բեռն Նփրեմայ արքեպիսկոպոսին նուիրակին և առաջնորդին երկրին Ռուսաց, որ և սա եղև քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ և ծնաւ ուստերք և զստերք, յորոց մնացեալ է ուստր մի Յովհաննէս և զուստր մի ևս:

Ժ. Յովհաննէս երրորդ որդի Ուղուրլուի մնացեալ յաշխարհէ և զհետ կրօնաւորական կարգի չոգեալ՝ միարանեցաւ ի Սուրբ Էջմիածին, որ է պատմող բանիցս:

ԺԱ. Գէորգ՝ չորրորդ որդի Ուղուրլուի ծնաւ ուստերս և զստերս յորոց մնացեալ է ուստերք Յովակիմ և Գրիգոր և զուստր մի ևս: Արպէս ցուցանի սոյն վերորդեալսն աղգաբանութեան ծառոյն նումրայով:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԻՈՐԴ

Յաղագս հարկաւոր թղթոց մերոց՝ որք կային մինչև ի ժամանակս Թօրայ, զոր տեսեալ էին ծերունի իշխանքն Կարբույ և մանաւանդ ծերունի ոմն, որոյ անունն կոչէր Ղոնջոնց Նիկողայոս, զոր ևս առաւելապէս քաջ տեղեակ է:

Արդ կարեւոր համարիմ և զայս ևս ծանուցանել յետագայիդ իմոյ, զի պատմութիւնք նախնեաց մերոց՝ բաց ի Զաքարիա պատմութեանէ գտանէին և աւանգութեամբ նախնեաց մերոց՝ ի գիր արձանացեալք հայերէն և վրացերէն, մինչև ցօրս սկսեալ

ի Լեօն միրզայէն և այսր. որ սոյն Յօրս էր թոռն Խաչատուր—բէկին որդւոյ Լազարէ—միրզային: Եւ ևս գտանէին և թուղթի պիտանիք ամենայն կալուածոց մերոց, որք կոչին հուճէթ կամ զապալաք ընդ վերոյ յիշատակեալ թղթոց, սակայն մնացին այն ամենայն ի ձեռս Յօրայ, քանզի յաջողակ գրտեալ սորա յոյժ քան զեղբարս իւրի և զօրաւոր ի գրան օսմանեան տէրութեան, որք տիրապետեալ էին յայնժամ զերկիրն մեր, առ ինքն ունէր զամենայն թուղթսն հարկաւորք, իբրև դիպուածով իւր պատահեցաւ նմա տուգանել ի գրանէ օսմանցոց և տարապարտ մեռանել և յաւարի առնուլ ամենայն ընչից նոցին, կորեան և այնոքիկ բազում իրաց պիտանիք և կարևոր թուղթք ընդ կորնչիլ ընչից նորին, որպէս պատժէին իշխանք ծերունիք Կարբուոյ և մանաւանդ Ղոնջոց նիկողայոսն, որ տեսեալ էր իսկ աչօք զթուղթսն և ընթերցեալ բազմիցս, որ և սոյն Ղոնջի նիկողայոսն էր ամաց հարիւրից, մանաւանդ զի և պատմէր թէ քանի աղմուկ և խռուովութիւն իցէ յառաջացեալ վասն այսր ի մէջ եղբարցն Յօրայ, քանզի եղբարք սորին Մաղաք և տէր Սարգիս չեն կամեցեալ, զի այնոքիկ թուղթք մնայցեն ի ձեռս Յօրայ, այլ և Յօր չզօրագոյն գրտեալ՝ բռնի յափշտակեալ է զայնս ի ձեռաց նոցին օժանդակութեամբ օսմանեան բռնաւորացն, և զի տկար գտեալ Մաղաքայ և տէր Սարգսի հօսակ յետոյ բազում կագից և կուռոյ թողեալ են յակամայ կամս ի ձեռս նորին, և ի յենթարկելն նորին զանազան փորձանաց ի նոցին իսկ օսմանցոց և ի մեռանելն կորեան և անհետ եղեն և այնոքիկ, որ պատմեցաւ, Եւ այսպէս բարձաւ ի մէջ յիշատակութիւն նախնեաց և ծանօթութիւն սեպհական կալուածոց նոցին, որք կային թէ՛ ի Կարբի և թէ՛ ի վրացտուն, Եւ թէպէտ մնացին սակաւ ինչ նշմարանք թղթոց ի ձեռս Մաղաքայ նախահօր մերոյ, այլ սակայն գալ նադրին յաշխարհս մեր և առնուլ պատերազմաւ զերկիր մեր զՀայաստան ի ձեռաց օսմանցոց և վանել անտի զնոսին իսկ զօսմանցիս և ի լինելն զանազան և ծանր հարկապահանջութեանց ի բնակչաց երկրին, որ արպապ կոչի ուսմիօրէն և մանաւանդ ի ժողովել նադրին զտղայս և զաղջկուռնս Հայոց, յայնժամ բնակիչք երկրին Երևանայ և մանաւանդ Կարբեցիք ցան և ցիր լինին յայլ և այլ կողմանս աշխարհաց, և երկիրն իսպառ ամայանայ ի բնակչաց և քաղաք և գիւղք և աւանք քանդին և աւերին և այգիք և անդաստանք կեր և կուր լինին երկվարաց զօրաց և սմբակակոխ կորնչին, և տունք և ապարանք և հոյակապ եկեղեցիք և այլ հաստակաւորց և չքնաղագեղ շինուածք բուրքովն քանդեն և եղծանեն, մանաւանդ Կարբուոյ գիւղաքաղաքի, որ իբրև զդրախտ իմ զարդարեալ և վայելչացեալ էր, և այսպէս բարձրափայլուչ երկիրն Հայաստան խրթնացեալ ի զարթուց և ի շինուածոց, ևս և առաւել

դատարկացեալ ի բնակչաց, սգալի լինի տեսողաց և ողբալի, և ուր գտանին այժմ Երևանցիք և Կարբեցիք և այլ արևելցիք, գոգցես յայսմ ժամանակի գնացեալ են անդ: Եւ թէ՛ մնացին և փոքր ինչ վայելչութիւնք երկրին, զայն ևս ի սատակել նադրին, ազգք զեկաց (որք և լեզգիք կոչին) հետցհետ աւերեալ ոչնչացեալ են որպէս և մինչ և ի ժամանակըս մեր ևս տակաւին կային քանդէին և գերէին զմնացեալսն: Յայսպիսի աղմկեալ ժամանակի Մաղաք հաւն մեր զպէսպէս տառապանս և զվիշտս կըրեալ ի պարսից և ի զեկաց և ծանր ծանր տուգանաց և հարկաց ենթարկեալ առեալ զկին փախտական լինի յամուր տեղիս երկիրն հանդերձ դատերըք իւրովք յահէ մանկածողով հրամանէ նադրին, և հուսկ ամենայնի սպանանի ի լեզգեաց՝ ի Կարբի յայգեստանս նորին, գողով ծեր և ոչ կարելով ընդ այլ ընկերացն իւրոց զփախուստ առնուլ այլուր, իսկ կին սորին, որ էր դուստր փառաւոր իշխանին Միրաքայ, կրեալ զբազում վիշտս ընդ առն իւրոյ, յետ ամենայնի գնացեալ ի Քանաքեռ, վախճանի անդէն առ զստերն իւրոյ Եղիսարէթի, և այսպէս իսպառ անհետ լինի յիշատակութիւնք նախնեաց մերոց և նշմարանք թղթոց և դարալայից մերոց, բայց որպէս աւանդութեամբ նախնեաց և ծերունեաց և մանաւանդ բոս պատմելոյ և վկայելոյ գրութեանց պատմութիւնից ի լրոյ առեալ գրեցի աստէն զծննդաբանութիւն Լեօն—միրզային և թոռին սորին Լազարէ—միրզային հասոցեալ մինչև ցվերջին ծնունդս նոցին, այսպէս ոչ զանդաղիմ յիշատակել աստէն և զբնական կալուածս, զայգիս, զանդաստանս և զջրաղացս զպանդոկս և զայլ սեփական կալուածս մեր, որք են ի Կարբի և ի վրացտուն որչափ լուեալ եմ և գիտեմ ի հօրեղբարցէ իմոց և այլ ծերունեաց, Արդ մեր բնական կալուածքն ի Կարբի են այսոքիկ, մէկ մեծ պանդոկ որէ քարուանսարայ, երեք այգի մեծ Կարբուոյ, երկու այգի ևս զաշտափայրի նորին, բայց աւեր այժմ, տեղիքն միայն կան, նաև թէ ի դաշտափայրս և թէ ի լերինս Կարբուոյ ունիմք բազում մեծամեծ արտս հողոյ և զագարախս, ի ձորն Կարբուոյ որչափ ջրաղացք գոն մեր են ամենայն, նոյնպէս և Միրաքայ բոլոր կալուածքն, որք յայնիք են ամենից Կարբեցոց ներկայ եղելոց, մեր են, քանզի սերունդք Միրաքայ ոչ գոն, և դուստր սոյն այս Միրաքայ էր կին Մաղաքայ և մայր Ուղուրլու հօր մերոյ՝ որ լինի մեր տատըն և այլ բազում արք և շինուածք կար ի քաղաքաւ (°) և ի վրացտուն, որոց և զապալաք կային մինչև ի ժամանակս հաւուն մերոյ Մաղաքայ և Յօրայ, զոր տեսեալ էին ծերունի իշխանքն Կարբուոյ և ծերունի Ղոնջոց նիկողայոսն իւրով աչօք և ընթերցեալ, բայց կորեան ամենեքեան, որպէս պատմեցաք լիսպէս ի վերջ հանդերձ պատճառանօքն:

Արդ՝ ըստ որում ես այժմ ի Տիֆլիս քաղա-

քիս ընդ բոլոր միաբանիցն Արրոյ Լճմիածնի պանտրիս-տացեալ, անհնարին իմնէ մեզ զարդիս զնալ Նրեան՝ ի Աարբի և վերահասութեամբ գրել զորոշ ինչ տեղեկութիւն զկալուածոց մերոց, թայց յորժամ ողորմեսցի տէր Երուսաղէմի և այց ինչ մեզ արասցէ վտարատելոյս և յերկիրն հայրենեաց մերոց կրկին զմեզ ժողովեսցէ, յայնժամ Աստուծով զամենայն կալուածս մեր յականէ յանուանէ տեղեկացեալ ի գիր եմ արձանացուցանելոց հանդերձ որքանութեամբք, մեծութեամբք, լայնութեամբք և երկայնութեամբ նոցին, եթէ տէր ժամանակ տացէ երկար կենաց մերոց, Ընդ ժամանակն ընդ այնոսիկ, յորում աղմկեալ էր աշխարհն մեր պէսպէս խռովութեամբք և տառապակրութեամբք ի բռնաւորէն Նազըր—շահի որ է Բահմազ-զուլի—խանն, հայրն մեր Ուղուրլու ևս փախտական լինի յերկիրն Վրաց ի Տփլիս հանդերձ Գասպար, Մելքոն և Բաղդասար եղբարք իւրովք հինգ ամբք յառաջ քան զմահ հօրն իւրոյ Մաղաքայ յաւուրս մանկաժողով հրամանին Նազրի և բնակեալ անդ ամս քսան ամուսնանայ ընդ զստեր Զաքարիայ և եղինար անուն և ծնանի որդիս և զստերս անդանօր. և ի վերագառնալն ի Տփլիսեաց կրկին յերեան յետ իրր քսան ամաց՝ ծնանիմ և ես որ եմ իրք ին. ամաց, Այժմ զօրացեալ հօր մերում յանդ յերեան բարի անուամբ և յաջողութեամբ եղև երևելի յոյժ՝ ի մէջ ազգի մերում և բնակչաց երկրին յանուն կոչեցաք մեք յետոյ Ուղուրլեանք, որպէս և մինչև ցայժմ ի բոլոր բնակչաց երկրին ազգ մեր և ծնունդք կոչին և անուանին Ուղուրլեանք. զայս քանս առ այժմ բաւ համարեալ՝ կնքեմ զրանս:

Յ. Վ. Տէր Մովսիսեան

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

(ԹՈՒՂԻՒ ՄԵԻԹԱՐ՝ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻՆ, ՈՐ ԳՈՇՆ ԿՈԶԻՒՐ.)

(Շարունակութիւն) *

Վասն այն և Յետո նաւայ 1 նախ2 անցուցել5. ընդ Յորդանան զժողովուրդն ի խորհուրդ մկրտութեանն 4, և ապա թշխատէր ի Գաղղաղիա 5. և նախ Մոսէս յամպն և ի ծովն մկրտել էր 6*. Ու այլ զհաց 7 պատարագին բաղարձ հրամանցին 8 առաքեալքն, վասն զի Քրիստոս զբաղարձն էառ և ասաց. Այս է մարմին իմ. զայս արարէք առ իմ յիշատակ 9*. և աւր բաղարձակերաց 10 էր. Եւ արդ որ խմորով վարեն լուծիչ են կտակին Տեառն. զի բաղարձն աւրինակ էր 11 անապական մարմնոյն Քրիստոսի. զի խմոր թէպէտ և ի նոյն բնութենէ հացին է, սակայն բաղմաւերայ լինելով քացախել 12՝ նշանակ ապականութեան է. զի մարմինն 13 Քրիստոսի բնութեամբ մեր է, թայց ծննդեամբ անխտ է և անապական, Բաւական է վասն խմորոյն ասացեալքն յԱռաքելոյն 14 և յԱստուածաբանէ, Եւ ի Պետրոսէ առաքելոյ 15 հռոմեացեացն, 16 բաղարձիւ աւանդեցաւ պատարագել. և Լուսաւորիչն

* Տես Արարւոս 1900 թ. համար ԺԱ. հր. 562:

1. Նաւեան.
2. Օ. Ասեւ.
3. անցուցեալ.
4. մկրտութեան.
5. եւ. զժողովուրդն ի Գաղղաղայ Բ. ի Գաղղաղայ.
6. մկրտ.
7. Այլ եւ ի հաց.
8. բաղարձ հրամայեցին.
9. առ իմոյ յիշատակի.
10. բաղարձակերաց.
11. է.
12. քացախել.
13. Ա. մարմին.
14. յԱռաքելոյ.
15. յառաքելոյ.
16. Ա. Հրոմայեցացն. Բ. Հռոմայեցացն.

* Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23:

** Մաթ. ԻԶ. 26 Մարկ. ԺԴ. 22 Դով. ԻԲ. 19: